

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΥΡΤΣΙΛ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΛΟΓΟΣ

Η ΓΟΗΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΦΘΑΡΣΙΑΣ

Ο μικρός σταυροφόρος του όνειρου, που έτυχε να τον συναπαντήσουμε άπελπισμένο στο περασμένο δοκίμιο, στάθηκε αντίκρου μου τιμητής. Η φλόγα περπατούσε στα μάτια του, στα χέρια του, στην καρδιά του. Είταν ένας μικρός σταυροφόρος βασανισμένος, που δεν πρόφτασε να ξεκινήσει για τη μακρινή του Θούλη, την ποθεινή και να που ο κυκλώπειος βράχος, ο πρώτος κι ο άξεπέραστος, ήρθε να ψηλώσει μπροστά του. Νόμιζα, πως μπορεί και ν' άποτελούσε μια σύλληψη πέρα για πέρα θεωρητική, πλασμένη με την άφαίρεση, ένα σύμβολο, που μου χρειάστηκε για να πω με κάποιον τρόπο παραστατικό κείνο που φλόγιζε τα δικά μου τα σπλάχνα. Μά ο μικρός σταυροφόρος του όνειρου είναι μια βεβαιωμένη πραγματικότητα, είναι μια ύπαρξη, που τη συντυχαίνουμε και στα κατατόπια ακόμα τα πιο άπίθανα. Και δε μπορώ, θέλοντας και μή, να του άρνηθώ την άπόκριση, μιάν άπόκριση σ' αυτό το φλογισμένο ρώτημα που τ' άνασαινει με τέτιο πάθος. "Έλαχε κιόλας να μεταχειριστώ κάποια λόγια, που οδηγούν σε βαριά παρανόηση, να μιλήσω για ρέμβη, για όνειροπόληση, για προκατάληψη, για χίμαιρα, για ευαισθησία. Είμαστε πάντα πρόθυμοι να ρίχνουμε την πέτρα του άφορισμού όχι μονάχα σε κείνους, που την άνησουχούνε την όκνηρία μας, την κοιμισμένη μας άυτοσυνείδηση, μά και σε κείνους που άνεβαίνουν στα κεραμίδια και τον φωνάζουν το λόγο, που τρέμει στα χείλη μας ξεψυχισμένος. Το ξέρω, το περασμένο δοκίμιο δεν είταν μια όμολογία, μπορεί και ξαδιάντροπη, καθώς την όνομάτιστα κιόλας, μονάχα είταν κ' ένα κήρυγμα, έγινε κήρυγμα, χωρίς να το ποθήσω, χωρίς να το ύποψιαστώ, όσο κι αν τα σιχαίνουμαι τα τέτια κηρύγματα. Οι σπαρμένοι όλόγυρα μικροί σταυροφόροι του όνειρου, που ζήτησαν να νιώσουν βαθύτερα κείνο το κήρυγμα, βρέθηκαν στη θέση του Malte Laurids Brigge, σάν άρχισε ν' άνακαλόπτει τον έαυτό του—, τον ήρωα το μοναχικό, που ίχνογράφησε περισσότερο με τη σιωπή του παρά με την άγέρινη φράση του ό Rainer Maria Rilke. Το άρχικό και το τελειδικο συνάμα περιστατικό στην περιπέτεια

του Malte Laurids Brigge είταν, πως είχε άρχισει να βλέπει. Μά το να βλέπει βέβαια κανείς, δε θέλει κιόλας να πει, πως στρέφει το πρόσωπο από τη μια στην άλλη πραγματικότητα. "Αν ύπάρχουν δυό, ή αν ύπάρχουν ένα σωρό πραγματικότητες, αυτό μπορεί και να μείνει άκατανόητο για πάντα. Μά ο σκοπός είναι να μην άρνηθούμε καμιά πραγματικότητα. Να μην άπομείνουμε λειψοί. Ν' άνοιξουμε όλα τα παράθυρα και ν' άντικρύσουμε την όποια θέα, όσο κι αν πρόκειται να μάς φανεί φοβερή στην άρχή. Θα ήθελα την ώρα τούτη ν' άποκριθώ στον παραπονεμένο σταυροφόρο του όνειρου, πως δεν προσπάθησα να τον άφήσω μετέωρο ανάμεσα γης κι ούρανοϋ και στη θέση του βρώμικου σκουληκιού, που σέρνεται ανάμεσα σε δύο όχετούς, να βάλω ένα άλλο όμοίωμα, έξισου και καταγέλαστο κι άξιόθρήνητο, κρεμασμένο στα ύψη από μια λιγνή κλωστή, να του στερήσω το βάρος του το ύλικό, που είναι το μόνο, έπιτέλους, άμεσα άισθητό του βάρος.

Τό πόσο λατρεύω την άίσθηση λόγος δε δύνεται να το πει, αυτή την όλόζεστη άίσθηση της ζωής, αυτή τη συνείδηση και την παρουσία της ύπαρξης. Μά θα πρέπει πρώτα ν' άρχίσουμε από την άνάγκη του διχασμού, για να μπορέσουμε να καταντήσουμε σωστότερα στην ένότητα, που είναι το πάθος μας το μεγάλο. "Έχουμε να κάνουμε δωδά χάμου με το άντικείμενο, με μια πλάση ύλική, να παλαίψουμε με το χώμα, με την πέτρα και το νερό, να παλαίψουμε με το κορμί μας το ίδιο. Αυτά τα πράγματα έχουν το νόμο τους, έξουσιάζονται από τη βαρύτητα, ύποτάζονται σε μιάν άνάγκη, που έντελέστερα την έκφράζει ό πόνος ό φυσικός. Δεν είναι σχήματα κούφια. Είναι ούσιες πυκνές, πηχτές, ύπαρχτές, που δε μάς έπιτρέπεται χωρίς άμεση κύρωση να τις άγνοήσουμε. Είναι ή «φύση». Αυτό είμαστε και μεις. Μια φύση, μια λάσπη, ένα κορμί, πέντε άισθήσεις, μονάχα πέντε κι όχι περισσότερες για την ώρα. Και πρέπει να στοιχήσουμε σε τούτη τη φύση, ν' άποκριθούμε στο νόμο της με τον άρμόδιο τρόπο, να συμμαζώσουμε τη νόση μας στο καλούπι της λογικής, για να μπορέσουμε

νά σταθοῦμε ἀληθινὰ χρήσιμοι καὶ στὸν ἑαυτὸ μας καὶ στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὁ λάκερος ὁ τεχνικός πολιτισμὸς τοῦ καιροῦ μας πρόχωρεῖ ἀντίστοιχα σὲ τούτη τὴ μεγάλη ἀνάγκη κι ὁ ἴδιος—κ' ἐπιτέλους, εἴτε εἴτσι τὸν νιώθουμε εἴτε ἀλλιῶς, νά τὸν ξεφύγουμε δὲ μπορούμε. Ἰσαμε τὴ στιγμή τούτη ἔτυχε νά συναπάντησω πολλοὺς ποὺ τὸν καταριοῦνται τὸν τεχνικό πολιτισμὸ τοῦ καιροῦ μας, ποὺ τὴν καταριοῦνται τὴν ψυχρὴ μηχανή. Μὰ δὲ συναπάντησα κανέναν, ποὺ ν' ἀφήνει τὴν πολιτεία καὶ νά πηγαίνει στὴν ἐρημία, γιὰ νά ζήσει σὲ μιὰ προγενέστερη ἐποχῇ, γιὰ νά μὴν ὠφεληθεῖ, ὅσο μπορεῖ κι ὅσο τοῦ πρέπει νά ὠφεληθεῖ, ἀπὸ τὴν ἀνεση, τὴν ψεύτικη ἢ τὴ σωστή, ἀδιάφορο, ποὺ τοῦ προσφέρει τοῦτος ὁ καταραμένος πολιτισμὸς. Οἱ θαυμαστὲς ἐπιστροφές εἶναι μονάχα στὰ βιβλία γραμμένες. Γίνονται ἀκόμα καὶ πράξη, μιὰ φορά κάθε τόσο, ἀπὸ κάποια πρόσωπα, ποὺ ξέκοψαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κ' ἔχουν ἄρρωστη τὴν ψυχὴ καὶ θολωμένο τὸ νοῦ. Ὁ σκοπὸς μας δὲν εἶναι, βέβαια, νά χαράξουμε ὁμορφα σχήματα πάνου στὸν ἄμμο τῆς ἀκρογιαλιάς. Μὰ νά κερδίσουμε καὶ πάλι τὸν ἀνθρώπο, αὐτὴ τὴ ζεστὴ κι ὀλόφωτη παρουσία ποὺ πάει νά κοιμηθεῖ τὸν ὕπνο τοῦ Ἐνδυμίωνα μέσα στὸ σύγχρονο ἀνθρωποειδές.

Τὸ ἀνθρωποειδές βολεύεται πολὺ καλά, σὰν τύχει καὶ καθησυχάζει τὶς ὕλικές του ἀνάγκες. Ἡ αὐτοσυνείδησή του περιορίζεται μέσα στὰ σύνορα τοῦ κορμιοῦ του. Καί, καθὼς ἡ χρεῖα ἢ ὕλικὴ ἐπιταχτικότερη γίνεται, τὸ ἀνθρωποειδές κατορθώνει καὶ μιὰ δικαίωση νά βρεῖ καὶ μιὰ κατάφαση, ποὺ τὴ λογαριάζει ἀπόλυτη. Πρέπει λοιπὸν νά νιώσουμε τὸν ἀνεμο τῆς νύχτας, ποὺ ξεχύνεται μέσα μας ἀπὸ τὰ μακρινὰ διαστήματα, ποὺ ἀνεβαίνει ἀπὸ τὰ ἔγκατά μας, βαθύτερ' ἀπὸ τὰ σπλάχνα μας, πολὺ βαθύτερα, πρέπει νά τοποθετήσουμε τὸν πολιτισμὸ μας ἐκεῖ ποὺ ἀληθινὰ τοῦ ταιριάζει, νά ἐξαντλήσουμε τὴν ὅποια μας δυνατότητα, νά ἐπιστρατέψουμε τὶς αἰσθήσεις μας ὅλες, ὄχι τὶς πέντε μονάχα, ὅσες βρίσκονται πρὸ βαθιά ἀπὸ τὶς πέντε καὶ τὶς κάνουν τὶς πέντε γονιμότερες, πρὸ πλουσιόδωρες, πρὸ βέβαιες γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Δὲν ὑπάρχει παράδειγμα ἀπὸ τὸν ἔρωτα τυπικότερο: μιὰ σμίξη, ποὺ θ' ἀντιστοιχοῦσε στὴ φυσικὴ ἀνάγκη καὶ μόνη, δὲ θά μπορούσε ποτέ ν' ἀποκριθεῖ στὸ αἶτημα τὸ βαθύτερο τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ D. H. Lawrence θρηνοῦσε τὴν κατάντια τοῦ φθαρμένου μας πολιτισμοῦ, ποὺ ἔχασε τὸν ἀντρα, τὴ δύναμη, ποὺ γονιμοποιεῖ, ποὺ καρπίζει. Σ' ἐν' ἀπὸ τὰ πρὸ χαρακτηριστικὰ του μυθιστορημάτων, τὴ «Γυναίκα καὶ τὸ χτήνος», περιγράφει τὴ δίψα τῆς γυναίκας, ξυπνημένης μπροστὰ στὸ θέαμα τῆς ἀτόφιας ὀρμῆς ποὺ συμβολίζει ὁ St-Mawr, ἕνα ἄλογο ἀσυγκράτητο. Μὰ κι ὁ Lawrence ὁ ἴδιος θά τρώμαζε, σὰν

ἔβλεπε, ἀπὸ κάποιο παραθυράκι μαγικό, μεταμορφωμένη τὴ γῆς σ' ἕνα κάμπο ἀπέραντο, φέουδο τῶν ἀλόγων, τῶν ἀνθρώπων θέλω νά πῶ, ποὺ θά ζούσαν «ὁμολογουμένως τῆ φύσει», κατὰ τὸ λόγιον τὸ ἀρχαῖον, χωρὶς ποίηση, χωρὶς φαντασία, χωρὶς ὄνειρο. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Lawrence νομίζω πὼς εἶναι, ἀπὸ μιὰν ἀποψη, καὶ μόνο ἀπὸ μιὰν ἀποψη, ἕνας «μυστικισμὸς γενετήσιος». Ἕνας πόθος λευτεριάς. Μιὰ μάχη μὲ τὴ σύμβαση, μὲ τὸν ξεπεσμό, μὲ τὸ παραπλήρωμα καὶ τὸ ἀναιμικὸ ἀντιστάθμισμα, μιὰ ἀρνησὴ τῆς σαρκικῆς ἀμαρτίας. Καὶ γιὰ τοῦτο τόσο ὀριστικὰ ἀπογνωσμένη καὶ τραγικὴ, δίχως λύση. Εἶναι καὶ μιὰ ἀναγωγή στὴ συνείδηση τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου. Κι ὅτι ἀπὸ μιὰ τέτια ἀναγωγή θά ἔπρεπε νά ξεκινήσει ἡ ἀνασύνθεση κανέναν δὲ θά μπορούσε νά τ' ἀρνηθεῖ, γιὰτὶ διαφορετικὰ θά συμμαχοῦσε μὲ τοὺς ἀρρωστεμένους καὶ τοὺς φθαρμένους. Μὰ τὸ σωστὸ δὲν εἶναι νά ζήσουμε μονόπλευρα τὴν ἀνθρώπινη περιπέτεια. Ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι μονάχα μιὰ ὕλικὴ παρουσία. Δυνάμεις πολύτιμες φωλιάζουν μέσα του καὶ δυνατότητες ἀπεριόριστες. Θά πρέπει νά στεκόμαστε γερὰ στὸ νησί μας, ν' ἀνασαίνουμε τὴν καφτερὴ του ἀνάσα, αὐτὸ τὸ χῶμα τὸ μητρικόν, νά ψηλώνουμε ἀπάνου στὶς ρίζες μας, τὶς ὑγρές, τὶς βαθιές. Μὰ ὀλόγουρά μας φουρτουλιάζει ἡ θάλασσα. Φωσάκια λάμπουν μακρινὰ. Βουνὰ ξεχωρίζουν στὸ διάστημα τ' ἀχνογάλαζο. Μηνύματα φτάνουν. Νά τοὺς κλείσουμε τ' αὐτιά μας δὲν εἶναι σωστὸ, νά καταντήσουμε Ροβινσῶνες, μέσα στὴν αἰσθητὴ, στὴν ἀμέσως αἰσθητὴ πραγματικότητα, σὲ τούτη καὶ μόνη. Δὲ μπορούμε νά ποῦμε: «Πλάσαμε τοὺς πολιτισμοὺς μὲ μόχθο ἀκαταμέτρητο, μὰ τὸ βέβαιο εἶναι πὼς πήραμε δρόμο στραβὸ καὶ πρέπει νά βροῦμε ξανά τὸ μονοπάτι τῆς ἐπιστροφῆς καὶ νά σταθοῦμε σὲ κείνον τὸν ὀλότελα φυσικὸ ἀνθρώπο, τὸν ἀνθρώπο τὸν πρωτόγονο, τὸ μακρινὸ πρόγονό μας». Ὁχι, αὐτὸ δὲν εἶναι σωστὸ νά τὸ ποῦμε. Μὰ καὶ νά τὸ ποῦμε, δὲ γίνεται. Ἄν οἱ πολιτισμοὶ μας, ὁ ἕνας, ὁ ἄλλος δὲν ἀποκρίνονται στὰ βαθύτερα καὶ πρὸ καθολικὰ μας αἰτήματα, ἄς προσπαθήσουμε ν' ἀνοίξουμε τὸ παραθυράκι τῆς σωτηρίας, νά κερδίσουμε τὴν ἐνότητα ἀνάμεσα στὸ κορμὶ καὶ στὴν ψυχὴ καὶ στὸ νοῦ, νά μπολιάσουμε μὲ φαντασία καὶ μὲ διάχυση λυρικὴ τὸ ταπεινὸ μας μερόνυχτο. Ναι, ἕνας ἔρωτας σὰν τοῦ Lawrence! Μὰ ὑψωμένος στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀναμφισβήτητης ἀνθρωπιᾶς τοῦ ἀπελπισμένου πεζογράφου. Ἄλλωστε, κι ὁ ἔρωτας τοῦτος δὲν εἶταν παρὰ μιὰ δίψα ζωῆς, μιὰ δίψα υγείας γιὰ ἕναν ἀνθρώπο, ποὺ τὸν καταπόνεσε ἀρρώστια ἀγιάτρευτὴ καὶ ποὺ πρὸωρα ἔσβησε, ἀναδίνοντας μιὰ φλόγα στερνὴ οὐράνοδρομα.

Ὁ μικρὸς σταυροφόρος τοῦ οὐνείρου συλλογιέται κλεισμένος μέσα στὸ στενὸ καμα-

ράκι του. Ἐνα τραπέζι, δυὸ τρεῖς καρέκλες, μερικά βιβλία στὸ ράφι. Ξεπληρώνει τὸ χρέος του στὴν καθημερινότητα, στὴν ἀμεση χρεία, μὲ λογισμό καὶ συνέπεια. Μὰ νιώθει κιόλας τὴν ἀνάγκη ν' ἀνοίξει τὸ παραθύρι του, νὰ ὀσφρανθεῖ τὸ λουλούδι, ἔτσι, γιὰ τὸ λουλούδι, νὰ περπατήσει τὴ ματιά του στ' ἀστέρια. Ἀπὸ τότες ποὺ οἱ ἄνθρωποι λησμόνησαν νὰ περπατοῦνε τὴ ματιά τους στ' ἀστέρια, περίσσεψε ἡ βαρβαρότητα σὲ τούτη τὴν πλάση. Λοιπὸν, θὰ καταντήσῃ ὁ βάρβαρος τὸ πῶς ἀκριβὸς μᾶς ἰδανικὸ; Βέβαια, ἡ σκέψη ἀνεργὴ κι' ἀτολμὴ δείχνεται συχνά. Σὰ μιὰν ἀρρώστια. Μὰ ὁ κλῆρος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀκόμα καὶ ν' ἀρρωσταίνει ἀπὸ σκέψη πολλή, ἀν ἡ περίστασις τὸ καλέσει, μὰ ὄχι νὰ γεύεται τὴν ἀσυνείδητη εὐτυχία τοῦ κόρου. Ὅ,τι περισσότερο μᾶς κεντρίζει εἶναι ὁ πόθος γιὰ μιὰ ἐπιβεβαίωσις ὑπαρξῆς, μιὰ συνειδητὴ ἐπιβεβαίωσις. Θέλουμε νὰ τὴ ζοῦμε τὴν κάθε στιγμή—καὶ ὀλάκερη νὰ τὴ ζοῦμε. Τὸ νιώθουμε, πὼς ἄλλο δὲν εἴμαστε παρὰ μιὰ ματαιότητα. Ἐνα σύντομο ἐπεισόδιον. Μὰ, γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὴν πανάρχαια καὶ τόσο τριμμένη σκηνικὴ παρομοίωσις, ποὺ μένει, ὡστόσο, πάντα σωστὴ, ὅσο κατέχουμε τὸ προσκῆνιο ἀπελπισμένα πασκίζουμε νὰ τὴν κάνουμε τὴν παρουσία μᾶς αἰσθητὴ, νὰ ζήσουμε στοὺς ἄλλους, στὸν ἑαυτὸ μᾶς, νὰ καταχτήσουμε γιὰ τοὺς ἄλλους μιὰ μνήμη καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μᾶς μιὰ πείρα. Εἴμαστε πάντα οἱ θλιβεροὶ θεατρίνοι, οἱ πολὺ θλιβεροὶ, εἴτε μὲ προσωπεῖο εἴτε μὲ κατάγυμνο πρόσωπο. Καὶ διψοῦμε κατάφασχ.

Ἐπάρχει μέσα στοὺς «Ἀνθρώπους καὶ τὰ ποντίκια» τοῦ Steinbeck ἕνα πρόσωπο, ἕνα τυπικὸ ἀνθρωποειδές, τὸ κύριον πρόσωπο. Λένο τ' ὀνομάζει ὁ πεζογράφος καὶ φαίνεται, ἀν δὲ λαθεύομαι, πὼς σὰ μιὰ κατάφασχ, σὰν ἕνα ναι τὸν παρουσιάζει. Μιὰ λευτεριά. Λοιπὸν, πρέπει νὰ βιαστοῦμε νὰ τὸ ποῦμε μιὰ καὶ καλὴ: ὄχι, τέτια δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ ἡ βεβαίωσις ὑπαρξῆς, ἡ ἀνθρώπινη παρουσία. Ὁ Λένος δὲ μπορούσε νὰ συλλογιστεῖ, δὲ μπορούσε ν' ἀρθρώσει μιὰ φράση τῆς ἀνθρωπιᾶς, δὲ μπορούσε νὰ νιώσει τίποτες ἄλλο ἐξω ἀπὸ τὴ φοβερὴ δίψα τῆς τρυφερότητας, τὴν ἀρχέγονη. Κρατοῦμε τὴν τρυφερότητα καταμέρος καὶ τὸ Λένο τὸν ἀπορρίχνουμε. Τὸν σκοτώνουμε μὲ μιὰ σφαῖρα στὸν τράχηλο, καθὼς τὸν σκότωσε κι' ὁ Steinbeck. Κ' ἔκαμε πολὺ καλὰ ποὺ τὸν σκότωσε, κι' ἂς θέλει νὰ μᾶς δείξει, πὼς τόκαμε μόνο καὶ μόνο, γιὰτὶ δὲν τοῦ βολοῦσε νὰ κάμει ἀλλιώτικα. Ἐκεῖνος τὸν σκότωσε μὲ συμπόνια καὶ θλίψη. Ἐμᾶς συμπόνια δὲν ἔλαχε νὰ μᾶς περισσεύει γιὰ τ' ἀνθρωποειδῆ. Ζητοῦμε ν' ἀποχτήσουμε κι' ἄλλη, κι' ἄλλη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ παιδεύεται ἔτσι δεινὰ στοὺς καιροὺς μᾶς.

Θὰ εἶναι λάθος θανάσιμον, ἀν ταυτίσουμε τ' ὄνειρον μὲ τὴ φυγὴ, ἀν τὸ θεωρή-

σουμε ἐξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον—γιὰτὶ καὶ τοῦτο εἶδα νὰ ὑποστηρίζουν καμπόσοι. Ὅχι, δὲν πρόκειται γιὰ τίς ἀρρωστες ὄνειροφαντασιᾶς, τίς ἀνεργες καὶ τίς ἀσκοπες, γιὰ τοὺς βάλτους ὅπου παραδέρνουν οἱ ἀνεπρόκοποι κ' οἱ παράσιτοι. Γιὰ κεῖνα τὰ φλούδια, ποὺ κρέμονται σὰ θλιβερὲς κουρελιασμένες σημαῖες στὴ γύμνια τῶν στέρφων. Πρόκειται γιὰ ἕνα ὄνειρον ζωντανό, ζεστό, γεμάτο οὐσία, ποὺ εἶναι τὸ ἄλλο μισὸ τοῦ ἀνθρώπου, γεμάτο πόθο καὶ πόνο, βλαστημένο σύρριζα στὴ βαθύτερη καὶ ἀληθινότερη ὑπαρξή μᾶς. Τὸ σπουδαῖο εἶναι, νομίζω, νὰ μπορέσουμε ν' ἀναγνωρίσουμε, νὰ νιώσουμε ὀλάκερη τὴν περιοχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Νὰ μὴν τοῦ στερήσουμε κανένα δικαίωμα, καμιά δυνατότητα λύτρωσις, ν' ἀφαιρέσουμε ὀλόγυρά του τοὺς φράχτες. Ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει ὁ ἄνθρωπος; Ἀρχίζει ἀπὸ τὸν πρόγονον, αὐτὸ τὸ ξέρουμε κάπως. Μὰ τὸ ποῦ τελειώνει, ποῖος θὰ μπορέσει νὰ μᾶς τὸ πει; Ἴσως δὲν εἶναι σωστὸ καὶ νὰ τὸ μάθουμε καμιά φορά, νὰ περιορίσουμε τὸν ἀπερίοριστον χῶρον. Χιλιάδες χρόνια τώρα σοφοὶ καὶ ἄσοφοι ἄλλο δὲν πασκίζουν παρὰ ν' ἀναγκάσουν τὴν ὑπαρξή μᾶς, αὐτὸ τὸ φλογισμένο κι' ἀδιάκοπο γίγνεσθαι, νὰ μπεῖ ποτὲ στόνα καὶ ποτὲ στ' ἄλλο καλούπι, καὶ τὰ καλούπια μηδενίζονται κ' ἐξαφανίζονται διαδοχικὰ καὶ πάλι καινούρια καλούπια ἀναζητοῦμε. Κ' εἶναι τοῦτο πολὺ φυσικόν, γιὰτὶ μήτε μιὰ μεταφυσικὴ μήτε μιὰ θεωρητικὴ βιοσοφία μᾶς εἶναι ποτὲ ἀνεχτὴ, ἀν δὲ φτάσουμε στὴν ἀκράϊα συνέπειά της, σὲ μιὰ ἠθικὴ, σὲ μιὰ πράξη. Λοιπὸν, ὁ Σολωμὸς εἶχε δίκιον: «Μὲ λογισμό καὶ μ' ὄνειρον». Μὰ σήμερον, ποὺ ὁ λογισμὸς κατάντησε λογικεὺς ἀποκρουστικὴ, τ' ὄνειρον περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναστηθεῖ. Καὶ ν' ἀναστηθεῖ, ἀν ὄχι γιὰ τίποτες ἄλλο—ἡ φράσις τούτη ἀπευθύνεται κυριότατα στοὺς πραγματικούς—τουλάχιστον γιὰτὶ κατέχει τὴ δύναμιν νὰ εἶναι ἀγαθόν. Ἐπάρχουν μέσα στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή, πολλές φορές σὲ βάθη ἀπύθμενα κι' ἀπροσμέτρητα—ἐπάλληλα στρώματα καλωσύνης. Ὁ φυλακισμένος τραγουδεῖ καὶ τὰ μάτια του γεμίζουν δάκρια. Ἀκόμα κι' ὁ ἀδυσώπητος κερδοσκόπος—τὸ θηριωδέστερον ἀπὸ τὰ θηρία τούτης τῆς γῆς—ἔρχεται μιὰ στιγμή, ποὺ τὸ νιώθει νὰ τὸν ἀγγίζει ἡ φτερούγα τῆς ματαιότητος. Καὶ τότες συλλογιέται καὶ κάτι πῶς πέρ' ἀπὸ τὴν ἀπόχτησις. Δὲν ὑπάρχει ψυχὴ, ποὺ νὰ μὴν ἔχει τὸ εὐαίσθητον σημάδι της. Οἱ φίλοι τῆς αἰσθητικῆς πραγματικότητος ἐπιτρέπουν τὴν εἴσοδον στοὺς σκοτεινοὺς παραδείσους τῶν μονάχα τοῦ κανονικοῦ συναισθηματικοῦ ποσοστοῦ· ἐμεῖς ποθοῦμε ν' ἀνοίξουμε τὴν πόρταν μᾶς σὲ κάθε ἄνεμον. Ν' ἀποδεσμεύσουμε τὴν κάθε δύναμιν τῆς ψυχῆς. Τὴ μέθη. Τὴ φαντασίαν. Τὴ διάχυση. Τὴν ἔκλυση. Νὰ μπάσουμε τὸ γερὸν, τὸ γόνιμον, τὸ ἀφθαρτὸ λυρικὸ στοιχεῖον, τὸ βαθύτατ' ἀνθρώπινον, τὸ ἀληθινὰ δημιουρ-

γικό στην ἔκφραση τούτης τῆς καθολικῆς ἀγωνίας, νὰ φέρουμε τὸν ἄνθρωπο σιμότερα στις πηγές τῆς δημιουργικῆς του ὁρμῆς. Δὲν τοῦ ἀρνιούμαστε καμιά κατάχτηση, ποὺ μπορεῖ νὰ πλουτίσει τὴ μέσα του ὑπαρξή. Τοῦ ἀρνιούμαστε μονάχα τὴ στέγνα καὶ τὴν ὑπερτίμηση τῆς καθημερινότητος καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς τραγικότητος στὴν πράξη. Προσπαθοῦμε νὰ περπατήσουμε καὶ στοῦ γνωστοῦ καὶ στοῦ ἀγνωστοῦ τις περιοχές καὶ ν' ἀποκαταστήσουμε κάποιαν ἐνότητα ἀνάμεσα στὴν ἐξωτερικὴ καὶ στὴν ἐσωτερικὴ παρουσία.

Κ' ὕστερα, ὅλα τούτα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ δῆλωση τοῦ πόθου τῆς ἀφθαρείας. Ὅσο τὸ δέσιμό μας μὲ τὸ ἀντικείμενο, μὲ τὴν, ἄς τὴν ποῦμε γιὰ τὴν εὐκολία μας ἔτσι δά, ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα εἶναι πληρέστερο, τόσο ἡ ἀνάσα μας γίνεται πιὸ κοντὴ καὶ πιὸ βαριά, τόσο τὸ πεδίο τῆς λύτρωσης περιορίζεται. Ἀποδοχὴ τοῦ ἀντικειμένου σὰν ὀριστικοῦ καὶ ἀμετάθετου περιστατικοῦ σημαίνει, τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο, μιὰ μορφή θεληματικοῦ εὐνουχισμοῦ. Κ' ἐπειδὴ ὁ κάθε λογῆς εὐνουχισμὸς εἶναι μιὰ πράξη ἀποτρόπαιη, ἡ ὑπαρξὴ μας ὀλέκεται ἀντιστέκεται στὸν κανόνα. Οἱ πραγματοποιοὶ ποὺ τόχουν στὸ αἷμα τους νὰ στήνουν ὁρόσημα καὶ νὰ πλάθουν κανόνες κάνουν ἔκκληση πάντα στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη ἀναγκαιότητα, συχνὰ δημιουργοῦν καὶ τις ἀναγκαιότητες καὶ τις σκοπιμότητες, γιὰ νὰ δώσουν διέξοδο στὴν ἀπομέσα τους παρόρμηση. Καὶ στ' ὄνομα τῆς ἀνάγκης παίρνουν τὸ δικαίωμα νὰ τοποθετήσουν τὸν ἄνθρωπο στὸ καλούπι, σ' ἓνα καλούπι. Δὲν ξέρω, πόσες φορές στὴν ἱστορία ἡ ἀνάγκη ἔχει σωστὰ ἐχτιμηθεῖ, κι ἂν ἐκεῖνοι ποὺ θέλησαν νὰ τὴν προσδιορίσουν ἔχουν ἀληθινὰ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τὸ κάμουν, κι ἂν πρέπει κάποιος ἀκόμα νὰ τὴν προσδιορίζει τὴν ἀνάγκη, κι ἂν ὑπάρχει ἓνας τρόπος μονάχα, γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ ἀνάγκη, καὶ δὲν ὑπάρχουν τρόποι πολλοί, κι ἂν, τέλος, ἀνάμεσα στὰ καιρικὰ σχήματα δὲν τυχαίνει νὰ διαλυθεῖ καὶ νὰ φθαρεῖ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀνεπίκαιρος, ὁ ἀκέριος. Ἡ γοητεία τῆς ἀφθαρείας τὴν ἀντιμάχεται συχνὰ τὴν ἀνάγκη τούτη τὴν ἀμεση. Εἶναι μιὰ ἔλξη φοβερή, ἓνας ἔρωτας, βαλμένος μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅλοι μας διψοῦμε τὴν ἐπιβίωση, ἀκόμα κι οἱ πιὸ ἀπελπισμένοι. Θέλουμε ν' ἀπλώσουμε τὸν ἑαυτὸ μας, νὰ βεβαιώσουμε τὸν ἑαυτὸ μας, μὲ τὸ στοχασμὸ, μὲ τὸ λόγο, μὲ τὴν πράξη. Ἀπὸ τὰ σχήματα τῆς ματαιότητος τὰ φθαρτὰ προχωροῦμε σὲ κάποιο διαρκέστερο σχῆμα. Ἀσίγαστη εἶναι ἡ λαιμαργία μας: νὰ νικήσουμε τὴν ἀνυπαρξία, αὐτὸ τὸ χάος, αὐτὸ τὸ τίποτε, νὰ βεβαιωθοῦμε γιὰ τὴ διάρκεια, μ' ὅποιον τρόπο. Ὁ πατέρας βλέπει τὸν ἑαυτὸ του στὰ μάτια τὰ παρθενικά τοῦ παιδιοῦ. Ξαναρχίζει μαζί του τὴν πορεία ποὺ εἶχε κάποτε ἀρχίσει στὰ χέρια

τὰ πατρικά, στὴ μητρικὴ ἀγκαλιά. Προσπαθοῦμε νὰ ἐπιζήσουμε στοὺς ἀπόγονους, ὅσο γίνεται πιὸ ἀπτά, πιὸ οὐσιαστικά, πιὸ ἐντονα. Νὰ ἐπιζήσουμε! Ὁ ἀσκητὴς ὀνειρεύεται τὴ μακαριότητα, μιὰν ἀσυγγέφιαστη ἀθανασία καὶ τὴν χαρμονὴ τῶν ἀγγέλων στὰ κράσπεδα τοῦ θρόνου τοῦ μεγάλου Θεοῦ. Ὁ καλλιτέχνης ξαναζει μέσα στὸ ἔργο του, βεβαιώνει τὴν ὑπαρξὴ του καὶ προεχτείνει τὴν παρούσα του συνείδηση μέσα σὲ μιὰ νέα συνείδηση. Ὁ ἓνας προσπαθεῖ νὰ κερδίσει τὴ γῆς, ὁ ἄλλος τοὺς μακρινοὺς οὐρανοὺς. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ νιώθουμε τὸν ἑαυτὸ μας ἄλλο δὲν ποθοῦμε παρὰ νὰ νικήσουμε τὴν ἀφάνεια, τὸν ὀριστικὸ χαμὸ, νὰ κυβερνήσουμε τὴν ἀνυπαρξία. Εἴμαστε τὸ σκεῦος τὸ εὐθραυστο, μὰ φυτεύουμε στ' ἄδεια τοῦ σπλάχνου τὸ λουλούδι τῆς ἀφθαρείας τὸ εὖοσμο. Ἄν ἡ μέρα μας δὲν εἶταν παρὰ ἓνα διάστημα καιροῦ ξεκομμένο, περιορισμένο, μιὰ σειρά ἀντιδράσεις ἀντίκρου στὰ ἐξωτερικὰ περιστατικὰ καὶ στ' ἀντικείμενα, δὲ θάξιζε τὸν κόπο νὰ γίνεται πολὺς λόγος γιὰ δαύτη. Ἡ ὕλικὴ ἀνάγκη ἢ ἔτσι ἢ ἄλλιως θὰ πληρωθεῖ. Μὰ ἡ ἀνάγκη ἢ ἄλλη, ἢ βαθύτερη, ἢ κυριαρχικότερη, ἢ μονιμότερη, ἢ ἀνάγκη ποὺ ἐκφράζει τὸν ἄνθρωπο κι ὄχι τὸ ἀνθρωποειδές, αὐτὴ ἢ δίψα ἢ ἀπεριόριστη, εἶναι ποὺ δίνει τὸ ἀληθινὸ τῆς νόημα στὴ ζωὴ. Ὁ ἄνθρωπος τὸ ξέρει, πὼς τὸν περιμένει ὁ θάνατος. Μὰ κείνος τὸ θάνατο δὲν τὸν περιμένει. Ἄν τὸν περίμενε, ἂν ἡ ματαιότητα δὲ μποροῦσε μὲ τίποτε νὰ διαβρωθεῖ, ἀκόμα καὶ μὲ τὸ ξεγέλασμα, μὲ τὴν πλάνη, ἀγώνισμα θλιβερὸ καὶ μονότονο θὰ κατάντανε ἡ θητεία μας στὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Τοῦτο δὲν εἶναι ρεαλισμὸς, εἶναι μιὰ συνείδηση οὐσίας. Ἡ φύση, σοφότερη ἀπὸ μᾶς, προίκισε τὴ λειτουργία τοῦ ἔρωτα μὲ μιὰ προοπτικὴ ἀφθαρείας. Ἐνας ἔρωτας ποὺ ἀρχίζει εἶναι πάντα ἓνας αἰώνιος ἔρωτας. Μιὰ αἰωνιότητα κλεισμένη μέσα στὰ σύνορα τῆς στιγμῆς. Κ' εἶναι ἀληθινὰ ἀξιοπρόσεχτο, πὼς τὰ πιὸ μάταια τοῦ κόσμου τούτου μᾶς προσφέρουν τὴν ἀντανάκλαση τῆς βεβαιότερης αἰωνιότητος. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν τρόπος ἄλλος καὶ τὸ ἀντικείμενο ν' ἀντικρύσουμε καὶ νὰ νιώσουμε: μονάχα σὰν ἔρασις εἶναι σωστὸ νὰ τὸ ἴδοῦμε.

Ὁ ἔραστής εἶναι ὁ λυρικὸς ἄνθρωπος. Ἀπλώνει ὀλόγυρα στ' ἀντικείμενο ἢ καὶ ἀνακαλύπτει ὀλόγυρα στ' ἀντικείμενο τὴ ζώνη τῆς ἀφθαρείας, αὐτὴ τὴν περιπέουσα ἀτμόσφαιρα, αὐτὴ τὴν περίλαμψη, κ' εἶναι σὰ νὰ ρίχνει ἀπάνου του τὴν ἑναστρὴ πορφύρα τῶν γοητευτικῶν ὀνειρῶν. Δὲν ὑπάρχει στᾶση ἄξια τῆς ζωῆς, ποὺ νὰ μὴ γίνεται ἔρωτας, ποὺ νὰ μὴ γίνεται πάθος. Κάποτε, πάνε χρόνια πολλὰ ἀπὸ τότε, θέλησα νὰ δείξω, πὼς καὶ στοὺς ἄρρωστους τῆς λογικῆς ἀγρυπνεῖ ἓνα πάθος, πὼς ὑπάρχει μιὰ γοητεία καὶ στὸ σχῆμα τὸ λογικὸ, ἢ γοητεία τῆς λογικῆς, ποὺ σιγὰ-σιγὰ τὴν ξαι-

μακραίνει τὴ λογικὴ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἀνάγκη καὶ τὴ μεταμορφώνει σὲ τοῦτο τὸ ἀπίθανο: σὲ μιὰ μορφή φαντασίας. Οἱ ἄρρωστοὶ τῆς λογικῆς οὐρανοδρομοῦν ὅσο κ' οἱ ἄρρωστοὶ τοῦ ὄνειρου. Οἱ λογικὲς κατασκευὲς δὲν ἔχουν περισσότερη χρησιμότητα ἀπ' ὅση κ' ἡ θεληματικὴ προσήλωσις στὴν ἐφήμερη ματαιότητα. Γιατὶ ὑπάρχει κάποιον ὄριο σ' ὅλα: καί, σὰν τὸ διαβοῦμε τὸ ὄριο, κατανοοῦμε στὸ χῶρον τὸ λεύτερον, ὅπου ὅλα συνταιριάζονται καὶ τὰ εἰδολογικὰ γνωρίσματα ἀδυνατίζουν. Ὁ ἔρωτας τῆς οὐσίας δὲν ἀντιμάχεται τὴν καταξίωσιν τῆς φαντασίας πάνου στὸ ἔδαφος τῆς τέχνης καὶ τῆς ζωῆς. Αὐτὸς ὁ βάρβαρος πραγματοποιός, ποῦ εἶναι ὁ εἰκοστός αἰώνας, τόνωσεν ἤδη πολὺ νωρίς, πῶς ἔπρεπε νὰ μπολιάσει μὲ τ' ὄνειρον τὴν πεζὴν θεώρησιν τῆς πεζότητος. "Ὅλες οἱ τάσεις οἱ δημιουργικὲς, οἱ βαθύτερες, τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα εἶναι τάσεις ἀντιρεαλιστικῆς. Καὶ τὰ φιλοσοφήματα ἀντιρεαλιστικὰ. Κι ὡστόσο, κ' οἱ τάσεις καὶ τὰ φιλοσοφήματα ἄλλο δὲ δείχνουν παρὰ τὸ πῶς ἡ μέγγενη τῆς δεινῆς ἀνάγκης ἔχει κάμει πολλὰς στροφὰς πρὸς τὰ μέσα, πῶς διψοῦμε ἀγέρα. Τέτιον ἀγέρα δίψασεν ὁ Μπερξόν, ὁ Γιάσπερς, ὁ Μπερντιάεφ, ὁ χτεσινὸς νεκρός. Τέτιον ἀγέρα δίψασεν ὁ Προύστ, ὁ «μαθηματικός» Βαλερύ. Τέτιον ἀγέρα δίψασεν ἡ Μάνσφελντ, ἡ Βιρτζίνια Γούλφ, ὁ Τζόις τοῦ «Ὀδυσσεά», ὁ Ἐλιοτ, ὁ Ο' Νήλ, ὁ Μόργκαν, ὁ θαυμάσιος Λῶρενς. Ὅλων τούτων τὰ ἔργα δὲ δείχνουν ἄλλο παρὰ τὴ φοβερὴ στενοχώρια ποῦ μᾶς κατέχει μέσα στὰ ὄρια τὰ περιγραμμένα τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος καὶ τῆς τυπικῆς λογικῆς καὶ τὸν πόθον μιᾶς λύτρωσιν, τὸν ἑξαλλο πόθον, μ' ὅποιον τρόπο. Κι ὅλων τούτων τὰ ἔργα, λίγο ὡς πολὺ, ἀνασαίνουν μέσα στὸν ἴδιον ἔρωτα, ὑποτάσσονται στὸ ἴδιον ὑπέρτερον νόημα, στὸ νόημα μιᾶς καινούριας, πρὸ οὐσιαστικῆς ἀποτίμησιν καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης. Ἀνοίγουν ραγίσματα ἢ καὶ βαθιὰς ἐντομὰς στὴν ψυχρὴ κρούστα, στὸ παγωμένο φλούδι τοῦ φαινομενικῆς πραγματικοῦ καὶ προχωροῦν σκαλοπάτι τὸ σκαλοπάτι πρὸς τὰ μέσα, κυνηγώντας τὸ ἀνεπίκαιρον, τὸ οὐσιαστικόν, τὴ βεβαιότερη ἀνθρώπινη παρουσία. Οἱ στεγνὲς ἐπιφάνειες ἔχουν πάσει πᾶν ν' ἀναπαύουν τοὺς χρυσοθήρες. Κι ὡστόσο, οἱ δέκα, οἱ δεκαπέντε προφήτες καὶ δραματιστὲς καὶ λυρικοὶ τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου δὲ μπόρεσαν νὰ βαρύνουν καθόλου σὲ τούτη τὴν ἐπιδρομὴ τῆς ἀσημαντολογίας τὴν ἀκατάσχετη, σὲ τούτη τὴν ἀποπνιχτικὴν προσήλωσιν στὸ ἀπὸ ἀντικείμενον καὶ στὴν ἀμεση χρεία τὴν ὕλικήν. Στάθηκαν ἢ διαμαρτυρία, ἢ ἔκφρασις μιᾶς ἄρσης ἢ καὶ μιᾶς θέσιν πρὸς τὴν παρούσα θέσιν. Μὰ δὲν πάψαμε μήτε μιὰ στιγμὴ νὰ βρισκόμαστε στὸν ἀστερισμὸν τοῦ τσιμέντου. Μιὰ καταπόνεσις πᾶν, ποῦ καταναίει ἀκατανίκητος ἐφιάλτης. Ἄς ἀποδώσουμε στὸν Καίσαρα κείνον

ποῦ ἀληθινὰ τοῦ ἀνήκει κι ἄς ἀναζητήσουμε τὸ γνησιότερον ἑαυτὸ μᾶς πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ τσιμέντου. Ὑπάρχουν κάποιες κοιλάδες ἐκεῖ κάτω, στὴν ἀπλατῆς ἀπεραντοσύνης, ὅπου ἀκόμα μπορεῖ νὰ τύχει ὁ περαστικὸς τραγοῦδι εὐφρόσυνο, καὶ τὸ λουλούδι τῆς νύχτας τὸ μαγικόν. Ὑπάρχουν καὶ κάποια περιγιάλια ἐκεῖ κάτω, ὅπου οἱ σχεδιὲς μᾶς καρτεροῦν γιὰ ταξίδια ἐξαισία. Ὑπάρχουν καὶ κάποιοι οὐρανοί, γεμάτοι δρόμους γιὰ τὴν ψυχὴν, γεμάτοι ἀγωνία καὶ πνεῦμα, γεμάτοι ἀγάπη. Ἡ θητεία στὴ φθορὰ εἶναι μιὰ θητεία, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ τὴ νιώσει ἡ ὑπαρξὴ μᾶς. Διψοῦμε τὴν ἀφθαρείαν. Διψοῦμε τὸν ἀνθρώπον, τὸ πρόσωπον κείνον, ποῦ ἡ κάθε του κίνησις εἶναι καὶ μιὰ αἰωνιότητα, ποῦ ὁ λόγος τοῦ ὠριμάζει στὸν ἴσκιον τῆς σιωπῆς κ' εἶναι πυκνὸς καὶ βαρῆς κ' ἔρχεται νὰ ξυπνήσει τοὺς κοιμισμένους ἀντίλαλους μέσα μᾶς. Διψοῦμε μιὰ πλατύτερη κατάφραση.

Οἱ ρηχοὶ ἀνθρώποι, κ' εἶναι τοῦτοι οἱ πρὸ ἐπικίντυνοι, κατέχουν τὴ δύναμιν ν' ἀπλουστεύουν τὰ πράγματα. "Ὅ,τι δὲ μπορεῖ νὰ ἰσομετρηθῆι μὲ τὸ ταπεινὸν τοὺς ἀνάστημα τὸ ἀποκόβουν καὶ τὸ ἀπορρίχνουν σὰν περιττό. Καὶ μποροῦν νὰ σοῦ κατηγορήσουν ἀκόμα, πῶς τὴν παραμερίζεις ἀλαζονικὰ τὴν ἀπλή καὶ ταπεινὴν παρουσίαν τῆς ζωῆς καὶ πῶς μεταχειρίζεσαι τὴν ἀταίριαστη λέξιν ἀνθρωποειδὲς, γιὰ νὰ καταδικάσεις τὸν ἀνθρώπον ποῦ παιδεύεται μέσα στὸ χῶρον τῆς χαμοζωῆς καὶ ποῦ σέρνεται μὲ χέρια καὶ πόδια, γιὰ νὰ κερδίσει τὴν μέραν του. Πῶς ἀντιστρατεύεσαι, τέλος, τὴν ἱερότητα καὶ τὸ νόημα τὸ βαθύτερον τοῦ ἀνθρώπινου πόνου. Ἄλιμονο, ἀν ἀπὸ τούτη τὴ μεριὰ βρισκόταν ἡ ἀλήθεια, ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν ἀνάλητων! Μὰ ἴσια ἴσια τὸ ἀνθρωποειδὲς ὁ ἀνάλητος εἶναι κι ὁ πεισματικὰ φιλόκερδος κι ὁ ἐγωιστικὰ περιχαρακωμένος στὸν ἑαυτὸν του. Τὸ ἀνθρωποειδὲς δὲ βρίσκεται μονάχα στὸν φαρδὴν δημόσιον δρόμον, ἀγκομαχώντας γιὰ μιὰ ὕλικήν περίσσειαν, ὅχι ἐπάρκειαν, ποῦ δὲν τὴ βρίσκει ποτε ἀνάλογον μὲ τὸν πόθον του. Τὸ ἀνθρωποειδὲς βρίσκεται καὶ μέσα στοὺς σκυθρωποὺς ναοὺς τῆς στέρφας σοφίας κι ἀνάμεσα στὰ κατάστιχα τὰ γεμάτα λιπαροὺς ἀριθμοὺς καὶ στὸ ἐργαστήρι, ὅπου μηχανεύεται τὸν ὄλεθρον — καὶ κατέχει συχνὰ τιμὲς καὶ ἀξιώματα, καρποὺς μιᾶς ἀγῶνης εὐστροφίας καὶ μιᾶς ἀκατάδαστης φιλοδοξίας. Ἐνῶ, ἀντίθετα, ἀπλὸς καὶ ταπεινὸς καὶ πονεμένος καὶ συμπονετικὸς καὶ γεμάτος δάκρυα καὶ λυγμοὺς εἶναι ὁ ἀνθρώπος, ποῦ θέλει νὰ κερδίσει τὸν ἀνθρώπον κι ὅχι νὰ καταχτήσῃ τὴν προσωρινὴν ἐγκοσμιότητα. Τ' ὄνειρον δὲ μᾶς ξεστρατίζει ἀπὸ τὸ νόημα τῆς τριγύρω ζωῆς, μᾶς πᾶει βαθύτερα· τ' ὄνειρον δὲ μᾶς γυμνώνει ἀπὸ τὴ συνείδησιν τῆς συγκαιρινῆς ἀγωνίας μήτε μᾶς περιζώνει μὲ τὸν κύκλον τὸν πολιτικὸν τῆς ἀγῶνης αὐτοθεώρησιν· μᾶς προσ-

φέρει μιὰ καθολικότερη καὶ πληρέστερη θέα, μᾶς συμφιλιώνει μὲ τὴν οὐσία τῆ γνησιότερη τοῦ προορισμοῦ.

Οἱ μικροὶ σταυροφόροι τοῦ ὄνειρου, καθὼς ἔτυχε νὰ τοὺς ποῦμε, κατέχουν μιὰ γεύση πολὺ πικρὴ, ἔχουν δοκιμάσει ἕνα σωρὸ διαψεύσεις. Εἶδανε τὴν ἀνθρώπινη βαρβαρότητα κ' ἐκεῖ ποὺ δὲ μπόρεσαν νὰ τῆ δοῦνε οἱ ἄλλοι. Κ' ἔγιναν ἀδιάλλαχοι. Θὰ εἶναι λάθος νὰ τοὺς κατηγορήσουμε, πὼς εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ γυρίσουν πίσω. Πηγαίνουν μπροστά. Μέσ' ἀπὸ τὴν πηχτὴ συννεφιά ξεκρίνουν κάποιες εὐδιες χῶρες.

Μιὰν αἰθρία. Ξαναφέρνουν τὸ πρόβλημα μέσα στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, στὴν ἐσωτερικὴ καλλιέργεια, στὴν ἀγωγή τοῦ ἐσωτερικοῦ πλοῦτου, σὲ τοῦτες τίς ἀπειρες δυνατότητες, τίς μυστικὲς γιὰ σήμερα, ἴσως καὶ γιὰ πάντα φωνές, ποὺ εἶναι οἱ πιὸ ἀληθινές, οἱ πιὸ πλουτοφόρες. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο, πὼς οἱ μικροὶ σταυροφόροι τοῦ ὄνειρου εἶναι οἱ πιὸ αἰσιόδοξοι. Μπορεῖ, ἀπλούστατα, νὰ εἶναι καὶ οἱ πιὸ ἀπελπισμένοι. Αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ τὸ συλλογιστοῦμε πολὺ.

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΥΟ ΑΓΝΩΣΤΑ ΠΑΛΑΜΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Συλλόγου τῶν «Φίλων Γραμμάτων, Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν» τοῦ Μεσολογγίου, ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ 1934, συστήθηκε ἐπιτροπὴ «πρὸς διενέργειαν ἐράνων διὰ τὴν ἀνάγεισιν προτομῆς τοῦ μεγάλου μας Παλαμᾶ». Ἡ σεβαστὴ δέσποινα κ. Στεφανία Ράπτη, μέλος τῆς ἐρανικῆς ἐπιτροπῆς, γνώρισε μὲ γράμμα τῆς στὸν ποιητὴ τὴν ἀπόφαση τῶν συμπατριωτῶν του κ' ἔλαβε τὴν ἀκόλουθη, ἄγνωστη, ἀπάντηση:

«Δεσποινίδα Στεφανία Ράπτη Μεσολόγγι.»
«12 Ἀπριλίου 1935.

» Ἀγαπητὴ Στεφανία

» Ἐλαβα τὸ γράμμα σου καὶ σ' εὐχαριστῶ μαζί μὲ τὴ Μαρία γιὰ τὴν ἀγάπη σου καὶ τὸ ἐνδιαφέρον σου πρὸς ἐμᾶς.

» Βλέπεις καὶ ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τῆς γραφῆς μου πὼς δύσκολα γράφω. Τὸ χέρι μου δὲ μὲ βοηθεῖ.

» Εἶναι περιττὸ νὰ σοῦ παραστήσω πόσο μὲ συγκινεῖ ἡ τιμὴ ποὺ σχεδιάζει νὰ μοῦ ἀπονεύμῃ τὸ Μεσολόγγι. Ἐνθουσιασμός, ποὺ μοῦ γεννᾷ καὶ ἡ ἱστορία του καὶ ἡ ποίησός του, μ' ἐνέπνευσε κ' ἐμπνέει πολλὰ φορὲς καὶ πάντοτε τὸ ἀσήμαντο ἔργο μου.

» Ἀλλὰ δὲν εἶναι τίποτε αὐτὸ μπροστά στὴν ἐπίσημη ὁμαδικὴ καὶ πάνηγυρικὴ πρωτοβουλία τοῦ Συλλόγου τῶν «Φίλων Γραμμάτων, Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν» μὲ τὸν φίλον πρόεδρόν του τὸν κ. Σούσιαν. Τὴν ἔμαθα ἀπὸ τρίτα πρόσωπα καὶ μὴ κατορθώνοντας θετικὰ νὰ τῆ γνωρίσω δὲν εὐρισκα τὴ δύναμη θετικὰ γιὰ τοῦτο νὰ τοῦ ἀποκριθῶ. Τώρα τελευταία ἔλαβα τὴν εἶδηση ἀπὸ τὸν κύριο Δήμαρχο καὶ τοῦ ἔγραψα. Ἀλλὰ ὅ,τι καὶ ὅση κι' ἂν εἶναι ἡ τιμὴ μοῦ φαίνεται πολὺ μεγάλη ἐνόσω ὑπάρχω ἀκόμα στὴ ζωὴ. Τὰ εὐχαριστήρια καὶ τὴ συγκίνησή μου θὰ μπορέσης ἐλπίζω καὶ σὺ νὰ τὴν ἀνακοινώσης, ὅπου δεῖ.

» Τὴ Μαρία τὴν εἶχαμε εἴκοσι μέρες στὸν «Εὐαγγελισμό», γιατί ἔπαθε ἀπὸ βρογχο-

» πνευμονία. Πέρασε ὁ κίνδυνος καὶ γύρισε στὸ σπίτι, ἀλλὰ βρίσκεται ἀκόμη ἀπὸ τὴν ὀξεία ὑποθερμία σὲ μεγάλη ἀδυναμία καὶ δυσκολία νὰ κινηθῆ. Ὑποφέρει καὶ ὑποφέρουμε.

» Στὴν πρόσκληση γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἐξόδου δὲ θὰ κατορθώσουμε νὰ παρευρεθῶμε.

» Σὲ φιλῶ.

» Φιλιά καὶ στὴ Σπυριδοῦλα.

Π α λ α μ ᾶ ς.

» Συγνώμη γιὰ τὸ ἀκατάστατο γράψιμό μου.»

Στὸ ἴδιο ἀρχεῖο, — τῆς παλιᾶς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας Ράπτη, — σώζεται καὶ τὸ παρακάτω γράμμα τῆς γυναίκας τοῦ Παλαμᾶ:

«11 Σεπτεμβρίου 1931.

» Ἀγαπητὴ Σπυριδοῦλα¹,

» Ἐλαβα πρὸ καιροῦ τὸ γράμμα σου, ἀλλὰ ἄργησα νὰ σοῦ ἀπαντήσω γιὰ τὴν πρώτη τοῦ περασμένου μηνὸς ἀρρώστησα ἀπὸ κρουρολόγημα ποὺ μ' ἐκράτησε στὸ κρεβάτι. Τώρα εἶμαι εὐτυχῶς καλύτερα, πάντα ἀδύνατη.

» Σὲ εὐχαριστῶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ δείχνει πάντα γιὰ μᾶς ἡ ἀγαθὴ ψυχὴ σου, καὶ ποὺ μᾶς εἶναι πάντα ἐπιθυμητόν, καθὼς εἶναι πάντα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ δικό μας καὶ ἡ ἀγάπη μας πρὸς ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν υγεία σας καὶ τὴ ζωὴ σας.

» Ἡ Χριστίνα ποὺ ἐκτελοῦσε καὶ χρέη γραμματέως μου παραθερίζει στὸ Χαλάνδρι.

» Στὴ Στεφανία ξεχωριστὰ χαιρετίσματα.

» Μένω πάντα μὲ τὰ ἐγκάρδια αἰσθηματά μου.

Ἡ ἀγαπῶσα σε

Μ. Κ. Παλαμᾶ.»

Στὶς τιμές, ποὺ τοὺς ἔγιναν στὴν ἐφετεινὴ πέμπτη ἐπέτειο τοῦ θανάτου τους, ἄς προστεθοῦν κι' αὐτὲς ἐδῶ οἱ γραμμὲς σὰν ἕνα ταπεινὸ προσκόνημα.

Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑΣ

1. Ὑπεραιωνόβια τώρα γριούλα 117 ἐτῶν, μητέρα τῆς Στεφανίας Ράπτη τοῦ πρώτου γράμματος.